Йорського, Каліфорнійського, Нью-Йоркського університетів. Окрім того, таке ж звання він мав у Оксфордському, Лозанському, Краківському, Познанському та Львівському університетах.

Отримав Ігнатій Падеревський і дві найвищі відзнаки Польщі – орден Білого орла і Великий Хрест.

У 30-х роках Падеревський здійснює концертні тури не лише в Сполучених Штатах, але й у Південній Америці і Південній Африці, Австралії та багатьох країнах Європи. Похилий вік не став на заваді піаністові у його доброчинних справах. Концерт в Америці на користь інвалідів війни приніс 28 тис. доларів, у Франції – 2 млн. франків. На концерті в Медісон Сквер Гарден у Нью-Йорку були присутні 16 тис. слухачів, а прибуток від нього у сумі 50 тис. доларів піаніст перерахував у фонд допомоги безробітним музикантам. Концерт в Альберт-Холі на користь безробітних англійських музикантів приніс 4 тис. фунтів прибутку. В театрі на Єлисейських полях Падеревський дав концерт на користь біженців-євреїв з Німеччини.

Маловідомий широкому загалу, але цікавий факт з творчого життя Падеревського – його захоплення кіно, але не тільки в якості глядача. В 1937 р. на польський екран вийшов фільм англійського виробництва „Крейцерова соната”, в якому піаніст зіграв головну роль. Цей фільм – надзвичайно цінна пам’ятка, адже завдяки йому збереглась картина постави рук Майстра під час виконання ним музики Шопена, Ліста та Бетховена.

Якщо після закінчення активної політичної діяльності І.Падеревський відновив діяльність віртуозну, то до композиторської творчості він не повертався вже ніколи. Але наступні покоління музикантів вдячні йому за іншу дуже велику і важливу працю: разом з доктором Людвіком Бронарським і професором Йозефом Турчинським він відредагував усі твори Фрідеріка Шопена, закінчивши цю роботу перед початком Другої світової війни. Невдовзі він вирушає до Сполучених Штатів, де закінчує своє життя 1 липня 1941 р.

На святкуванні річниці народження Ф.Шопена Падеревський зауважив, що особистість велика і навіть найбільша не може існувати ані над народом, ані поза народом, бо вона є його зерном, його паростком, його квіткою, його колосом і тому серцю народу близькою. Ці слова можна віднести до самого Ігнація Падеревського, який все своє життя присвятив служінню польському народові.

Ігнацій Ян Падеревський – постать цікава і багатогранна. Її подальше вивчення вимагає глибокого аналізу польських, українських, російських, англійських, американських, німецьких, французьких джерел. Це дало б можливість в більшій мірі збагнути велич цієї непересічної людини, яка розпочала своє життя на українському Поділлі, а закінчила його у далеких Сполучених Штатах Америки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Wladislaw Kedra .Ignacy Paderewski. - Lodz: Czytelnik, 1948; 2.Finck H. Paderevski and his art. – N. -Y.,1895; 3.Nossig A. I.Paderevski.-Lpz.,1901.; 4.Chybinski A. Paderevski and his works for pianoforte.-Warsz.,1910; 5.Baughan E.I.Paderevski.-L.,1915.; 6.Cooke J. I.Paderevski.-Phil.,1928; 7.Opienski H.I.Paderevski.-Paderewski,esquisse de sa vie et de son oevre.-Labsanne,1929; 8.Landau R. Paderewski.-L.,1934; 9.Kellogg C.Paderewski.-N.-Y.,1956.; 10. История Польши. В 3-х т. /Под ред Ф.Г.Зуева, А.Я.Манусевича, И.А.Хрінова. – М., 1956-1958; А.Дыбковская, М.Жарин, Я.Жарин. История Польши с древнейших времен до наших дней. – Варшава, 1995; Л.Алексієвець Новітня історія Польщі. – Київ-Тернопіль, 2002; Л.Зашкільняк, М.Крикун. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. – Львів, 2002. З.Баран. Відродження і становлення Польської державви. 1918-1921. – Львів, 1995; 11. Wladislaw Kedra .Ignacy Paderewski.- Lodz: Czytelnik, 1948. – С.49; 12 Cooke J. I.Paderevski.-Phil.,1928. - С.56; 13.Там само. – С.121; 14. Chybinski A. Paderevski and his works for pianoforte.- Warsz.,1910. – С. 89; 15. Kellogg C.Paderewski.-N.-Y.,1956. – С.78; 16. Там само.-С.89.

.

В.І.Пальонний

ПОДІЛЬСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР ТА ЙОГО ЗБИРАЧ І ДОСЛІДНИК ГНАТ ТРОХИМОВИЧ ТАНЦЮРА

На межі тисячоліть в умовах демократизації українського суспільства поглиблюється інтерес до історії, духовної культури народу, зокрема фольклору та науки про нього – фольклористики. Спираючись на здобуті емпіричні матеріали, перші збирачі фольклору готували ґрунт для поглибленого дослідження духовної спадщини народу, для розробки теорії фольклору та історії фольклористики й етнографії. Ця функція збирачів народних самоцвітів зберігає своє неперехідне значення на всі часи. Та найголовніше те, що збирацька діяльність багатьох ентузіастів сприяла і сприяє збереженню, популяризації скарбів народної пам'яті, формуванню естетично розвиненої особистості. Окрім того, збирання фольклору – ефективний спосіб глибокого пізнання життя, вивчення історії, побуту, обрядів та звичаїв народу.

В історії світової фольклористики є унікальні постаті збирачів усної народної творчості, які записали колосальну кількість матеріалів: поляк О. Кольберг, угорець Б. Барток, чех Л. Куба, болгарин Н. Кауфман, серб В.Караджич, американець Ф.Чайлд, - у кожного народу свої скарбниці. Українці К.Квітка та О.Маркович зібрали відповідно 6000 народних пісень і 50 тисяч прислів'їв та приказок.

Усна народна творчість подолян завжди привертала до себе увагу фольклористів, композиторів, представників красного письменства. Народну пісенну творчість тут вивчали С.Руданський, М.Коцюбинський, П.Чубинський, П.Падура, О.Маркевич. А.Свидницький, А.Димінський, К.Квітка, М.Стельмах, а також композитори - П.Ніщинський, М.Леонтович, В.Заремба, К.Стеценко, Я.Степовий, Ф.Колеса, Р.Скалецький та інші.

З Поділля полинули в світ такі перлини пісенної народної творчості як "Щедрик", "Дударик", "Із-за гори кам'яної", "Гаю, гаю, зелен-розмаю", "Закувала та сива зозуля", "Ніч яка, Господи, місячна, ясная", "Дивлюсь я на небо", "Ґандзя", "Розпрягайте, хлопці, коні", "За Сибіром сонце сходить", пісні про Байду, Морозенка та Нечая, а також багато інших, що стали окрасою всієї пісенно-поетичної творчості українського народу. А хто не знає пісні "Повій, вітре, на Вкраїну", автором слів якої є теж подолянин Степан Руданський. Пісенні самоцвіти на барвистій фольклористичній ниві Поділля збирала також письменниця Марко Вовчок.

Українську фольклорну скарбницю збагатив і сільський учитель, подолянин Гнат Танцюра, який плідно працював на збирацькій ниві усної народної творчості у першій половині XX ст. Про його життя і діяльність написано чимало[1]. Проте ще не раз будуть згадувати цього благородного сподвижника, закоханого у народне слово, у своєрідне співуче Поділля.

Танцюра Гнат Трохимович (1901-1962) народився в селі Зятківцях Гайсинського повіту Кам'янець-Подільської губернії (нині Гайсинського району Вінницької області) в багатодітній малоземельній сім'ї хліборобів-ткачів[2].

1932 року закінчив інститут соціального виховання. Вчителював. З юних років захопився збирацькою роботою, записуючи в своєму рідному селі Зятківцях та сусідніх селах Кущинцях і Гнатівці усну народну творчість - пісні (з мелодіями), казки, прислів'я, загадки.

Понад 40 років невтомний ентузіаст наполегливо, день за днем, шукав, знаходив талановитих народних співаків та цікавих оповідачів. Спочатку це були мати, сестри, родичі та сусіди - Килина Жук, Параска Полиця, Марина, Настя і Павліна Танцюри, Андрій Щур та інші. Від них він записав чимало фольклорного матеріалу.

Формування світогляду Г.Танцюри відбувалося в атмосфері повсякденної праці й активного побутування усної народної творчості. Влітку сім'я трудилася по господарству й на плантаціях поміщика, взимку – за хатньою роботою: два ткацькі верстати обслуговували батько з Гнатом. У сім'ї був твердий порядок. Батьки самі не відпочивали й дітям не давали сидіти без роботи. Так було і в кожній трудовій родині. Та було в сім'ї Танцюр таке, чого в сусідів не помічалося: любили співати хором, слухати голосне читання художньої літератури. В п'ятнадцятирічному віці Гнат перечитав усі книжки з шкільної бібліотеки, брав у повітовій, бо дома були тільки "Кобзар" Т.Шевченка – читаний-перечитаний, і псалтир.

Цієї ж пори Г.Танцюра завів щоденника, переписував у нього вірші з "Кобзаря", фіксував різні факти з власного та сільського життя. Під впливом реальних подій та літератури й фольклору в щоденнику відбивалися сокровенні мрії та почуття. Гнат ретельно записував розповіді бабусі Оксани.

Збираючи історично-побутовий матеріал, Г.Танцюра міркував: а чому б не фіксувати й пісні? Адже вони – поетична історія народу.

Ще на початку збирацької роботи Г.Танцюра усвідомив: пісня – це сплав тексту і мелодії, її слід записувати в єдності поетичного і музичного компонентів.

Усвідомлюючи цінність фольклорно-етнографічних матеріалів, зафіксованих від матері, батька, Параски Полиці, Килини Жук, Явдохи Важейло, Ірини Риманської, Марини Дзюби та інших зятківчан, Г.Танцюра мріяв зустріти таку людину, яка б знала силу-силенну пісень.

Якось мати, наспівуючи Гнатові, забула кінець пісні. Саме цієї хвилини до хати зайшла близька сусідка – бабуся Демедиха. Мати запитала, чи не знає вона пісні. "Де там не знаю! – усміхнулася щиро Демедиха. Проспівала закінчення, а тоді інтригуюче мовила: До мене, сину, до мене за піснями. На трьох волових шкурах не спишеш. Я ж їх знаю до погибелі. Вік свій проспівала. Десь-то і долю свою проспівала, що така нещаслива. Я весь свій вік провела в біді, у злиднях і в піснях. Коли б не пісні, то десь-то лопнула б із досади і горя"[3].

Г.Танцюра трохи недовірливо, скептично сприйняв оті "три волові шкури", однак подумав: хай бабуся хоч кілька десятків пісень передасть. Але співачка "сипнула" стільки перлин, що не було ніякої можливості їх записати. "Два тижні без перерви я ходив до неї і складав лише списки відомих їй пісень, яких виявилося не десятки, а сотні. Кажучи фігурально, коли я досі плавав по вузеньких річечках, звідки було видно обидва береги, то тепер виплив у якесь безмежне море. Я стомлювався писати і всерйоз почав побоюватися, що ніколи не зможу перейняти того, що вона знає. А вона все каже, розповідає, співає без кінця і краю"[4]. Найбільше дивували молодого збирача її феноменальна пам'ять, велике фольклорне багатство, красномовність і природний гумор. Окрилений невичерпним джерелом усної народної творчості, до якого "тільки доторкнись, зачепи, - воно било фонтаном"[5], Г.Танцюра поставив перед собою мету: записати від бабусі все до словечка. Дізнавшись про паспортизацію пісень, бабуся обрала собі псевдонім: Явдоха Зуїха. Все своє вміння, талант збирача, знання, молодечу енергію і запал віддав Г.Танцюра, щоб повністю записати те, що знала співачка. Записи від неї тривали дванадцять років. Постаті Г.Танцюри і Явдохи Зуїхи є тим ідеальним зразком в історії світової фольклористики, коли гармонійно поєднались надзвичайна обдарованість народної співачки й ентузіазм та віртуозність талановитого збирача. "Спілкуючись із цією бабусею, яка так повно ввібрала в себе культуру трудового народу, я, - писав фольклорист, - багато передумав і зрозумів. Читання з книжки тисячі пісень ніколи не дасть того ефекту, як слухання і запис їх від живої людини, яка з додатками і художніми поясненнями емоційно їх передасть. За допомогою Зуїхи я зрозумів душу простої трудящої людини, фізично і морально здорової, духовно багатої. Я ніби пірнув у лірику, в музику, в глибокий океан людських переживань і вирватися з цього полону народної поезії я і не хотів, і вже не міг"[6] .

Від Явдохи Зуїхи записано 1008 пісень, 156 казок, байок та переказів, 394 прислів'я і приказки, чимало загадок, інших етнографічних даних.

Підкреслимо: записи здійснювалися вручну, без фонографа чи магнітофона (перший сільському вчителеві був недоступний, а магнітофон в СРСР створено лише 1945 р.). О.Правдюк у монографії "Українська музична фольклористика" відзначає, що творчий доробок Г.Танцюри "можна назвати справжнім подвигом, якщо зважити, що всі пісенно-музичні матеріали записані на слух...[7].

Центральне місце у фольклористичній спадщині Г.Танцюри, без сумніву, займають записи від Явдохи Зуїхи. На основі тисяч аркушів, акуратно списаних каліграфічним почерком збирача, нахиленим у лівий бік, Вікторія Юзвенко, Михайло Яценко та Зоя

Василенко підготували книгу "Пісні Явдохи Зуїхи", до якої ввійшло 925 народних пісень. Збірник має такі основні розділи: пісні календарно-обрядові, весільні, родинно-побутові, балади, історичні та соціально-побутові. В межах цих розділів твори об'єднано в певні тематичні чи жанрові групи та цикли, що мають свою ідейно-смислову послідовність, внутрішню логіку розміщення (таких груп аж 46). До книги ввійшли: стаття "Від упорядників", передмова "Пісенне багатство Явдохи Зуїхи", примітки, а також блискучий біографічний нарис Г.Танцюри "Явдоха Зуїха". Це дослідження і пісенну монографію села Зятківець учені ставлять у ряд найкращих у нашій країні праць, побудованих на фольклорному матеріалі одного осередку чи носія[8].

В історії української фольклористики відомі імена багатьох талановитих носіїв усної народної творчості – кобзарів, співців, оповідачів. Високу оцінку науковців здобули М.Загорська з Чернівщини, Г.Чорномазова, С.Бакитько, Р.Чмихало з Полтавщини, Т.Гринчишин і Г.Терлецький із Тернопільщини, М.Пустай, А.Калин, В.Королевич, М.Галиця із Закарпаття, К.Дубчак, Г.Єремійчук, Ф.Гулей на Буковині, Н.Присяжнюк і Г.Максимчук із Вінниччини, У.Кот на Волині та ін. Величним пам'ятником легіонам носіїв фольклору, українському народові є унікальна книга пісень Явдохи Зуїхи. В.Юзвенко та М.Яценко підкреслюють: "Видатний майстер усного поетичного слова – Явдоха Зуїха - по праву займає одне з перших місць у ряду найвизначніших народних співців слов'янського світу"[9] .

Книгу "Пісні Явдохи Зуїхи" високо оцінили вчені – фольклористи, діячі культури. Тисяча пісень Явдохи Зуїхи, відзначав П.Тичина, "це феноменально... Але справа не тільки в пам'яті, яку мала Зуїха, справа в любові. У любові до всього народного, рідного, найближчого... Хтось писав чи висловився про книгу "Пісні Явдохи Зуїхи", що це пам'ятник простій, рядовій колгоспниці. По-перше, не "простій" чи "рядовій", а надзвичайно обдарованій людині, високого інтелекту натурі. Та й не тільки їй, - це один із пам'ятників самому народу[10]. "Пісні Явдохи Зуїхи" К. Балабуха образно назвав "філармонією, по кахлі, по дощечці, по рядочку, по мелодії спорудженою невтомним Гнатом Танцюрою"[11].

У рукописній спадщині збирача помітно виділяється оригінальна праця "Весілля в селі Зятківцях" – ґрунтовний і всебічний опис весільного обряду з іграми, піснями (їх 800), записом інструментальної музики (144 танці)[12].

У теоретичному доробку збирача відзначимо дві праці: науково-популярний біографічний нарис "Явдоха Зуїха"[13] та науково-методичний посібник "Записки збирача фольклору"[14]. У нарисі Г.Танцюра глибоко і всебічно проаналізував життя народної співачки, з'ясував соціально-економічні причини появи багатьох усно-поетичних творів.

"Записки збирача фольклору" Г.Танцюри ввійшли до золотого фонду української фольклористики. Питання методики записування усної народної творчості стоять у центрі найважливіших проблем фольклористичної науки і практики, а тому осмислення нагромадженого досвіду має загальнотеоретичне значення (це стосується як принципів збирацької діяльності в цілому, так і особливостей методики записування художніх зразків різних жанрів)[15]. Науково-методичний посібник узагальнює збирацький досвід автора, дає цінні практичні рекомендації та поради по вивченню й записуванню фольклорно-етнографічних матеріалів. "Записки збирача фольклору" Г.Танцюри своїм значенням перевершили всі відомі в українській фольклористиці праці на цю тему й стали настільною книгою багатьох аматорів усної народної творчості.

Записи Г.Танцюри розкривають надзвичайне багатство й своєрідність народнопоетичної традиції на Поділлі, ілюструють її художню довершеність.

У 1918-1936 рр. (період найінтенсивнішої збирацької праці Г.Танцюри) на Вінниччині (зокрема, в Зятківцях Гайсинського, Клебані Тульчинського районів) були ще досить стійкі традиції календарно-обрядової пісенності. Хоч і згасали обряди зимового та весняно-літнього циклів (колядування, щедрування, водіння кози, Меланки, проведення Купала тощо), проте жили ще носії, знавці багатющих звичаїв, свят та обрядів, від них Г.Танцюра зафіксував сотні народних перлин календарно-обрядової творчості.

Календарно-обрядова поезія бере початок ще від первісно-общинного ладу.

Виникнувши на основі господарсько-виробничої діяльності в часи, коли людина перебувала у великій залежності від природи, поклонялася "зримим богам" – сонцю, місяцю, зорі, блискавці тощо, ця творчість була нерозривно пов'язана з повсякденними турботами селянина і виконувала життєво важливі функції. З допомогою певних магічних дій, що супроводжувалися словом, піснею, люди прагнули одержати щедрий врожай, багатий приплід худоби, викохати міцне здоров'я.

В українській обрядовій поезії є пісні, що ніби чарівні, нев'янучі квіти, пишно цвітуть на ниві народного життя всепоглинаючою радістю, невгамовними веселощами, пробудженням найніжніших почуттів. Пісні – веснянки. Пробудження природи напровесні відлунювало в людях щирими вихлюпами палких емоцій, буйними мріями, потайними соромливими бажаннями і гомінкими голосами. Прагнення янайшвидше прогнати люту і темну зиму й наблизити світлу й теплу весну збирало людей у гурти – чинити присуд холодній порі і стрічати красуню з ласкавим сонцем, співучими птахами, бентежними, але водночас приємними клопотами хлібороба.

За часом виникнення і функціонування веснянки поділяють на дві основні групи: старовинні і новіші. До першої належать пісні, що супроводжують ігри, хороводи, танки. В них помітно віддзеркалюються елементи язичницьких вірувань, магічність дій. Г.Танцюра віддавав перевагу записуванню саме таких, генетично давніших, зразків: "Кедровеє деревце", "Горобчику-щебеташечку", "Ой піду я, ненько, в неділю раненько", "Ой нумо, нумо заплітати шума" ("Шум"), "Хвалилася береза, хилю-похилю, береза" та ін. Друга група – веснянки ліричного та жартівливого характеру, які майже втратили обрядову належність і нерідко виконуються будь-якої пори як родинно-побутові пісні під час вечірніх розваг молоді. Якщо основний мотив обрядових творів – побажання щедрого врожаю, добробуту і благополуччя, то в центрі ліричних і жартівливих веснянок – стосунки дівчини з парубком, коханим чи нелюбом, матір'ю, доброзичливе (а часом і дошкульне, іронічне) висміювання вад характеру чи зовнішніх рис молоді – як окремого індивіда, так і цілого гурту хлопців чи дівчат. Глибоким знавцем веснянкової поезії була Явдоха Зуїха. Проте збирач записав десятки самоцвітів і від інших виконавців – матері, сестер, Онисі Полиці, дівочих та парубочих гуртів, а також від Параски Полиці – чи не найобдарованішого після Явдохи Зуїхи носія фольклору в Зятківцях (від П.Полиці зафіксовано понад 500 пісень).

Русальні пісні, як відомо, виконувалися на русальному тижні під час Зелених свят, коли закінчувалася весна і починалося літо. У них відбилися народні звичаї та вірування про русалок, мавок, лоскотарок і т.п. Після Зелених свят наставала Петрівка – час найкоротших ночей і найдовших світлових днів. Тоді й співалися петрівчані пісні, в яких бринять мотиви пристрасних відвертих освідчень, очікування заручин і весілля; в них передано душевний стан дівчини перед заміжжям, її тугу за безтурботними роками дівування і побоювання майбутнього життя в родині чоловіка, стосунків із свекрухою, свекром тощо.

Петрівка закінчувалася напередодні Івана Купала – одного з найголовніших у давнину річних свят. За народним повір'ям, у цей день сонце сходить – грає, а опівночі вогнисто розцвітає папороть, віщуючи велике багатство і міцне здоров'я тим, хто побачить, зірве і збереже цей дивоцвіт. Свято Купала не обходилося без вогнища, обрядового дерева (найчастіше – верби), вінкоплетіння і пісень, які названо купальськими. Більшість із них приурочено темі кохання, сватання, шлюбу і записано в Зятківцях від Євгенії та Павлини Танцюр – рідних сестер збирача.

Своєрідним апофеозом землеробської праці є жниварський цикл пісень, що поділяється на твори зажинкові, власне жнивні та обжинкові. У Зятківцях найбільш стійкі пісні обжинкові.

До календарно-обрядової поезії належать колядки та щедрівки. Колядки виконувалися переважно хлопцями під час Різдва, а щедрівки співали дівчата і діти перед Новим роком. Основні мотиви цих пісень – пророкування щедрого врожаю ("кращого, як торік") і величання людьми одне одного. Колядок та щедрівок Г.Танцюра записав сорок одну.

Традиційна весільна драма на Україні була напрочуд багата. Про це свідчать описи весіль: Боплана (1650), Г.Калиновського (1777), І.Червінського (1805), О.Рошкевич та І.Франка (1886), П.Чубинського (1877), Б.Грінченка (1899), М.Руденко (1963), М.Шубравської й О.Правдюка (1967) та ін.

У фольклористиці прийнято весільні пісні подавати разом із описом самого весілля, тим паче, що в кожному селі воно має свої локальні особливості, свій пісенний репертуар. Однак, як підкреслює відомий дослідник українського весілля М.Шубравська[16], зробити опис весілля певної місцевості (села, району) – досить складна справа, яка вимагає багато часу, знань, уміння, досвіду, спостережливості записувача. Тож автори описів – це здебільшого люди, що багато років прожили в тому чи іншому селі, досконало знають обряд.

Збірник "Весілля в селі Зятківцях" Г.Танцюри можна кваліфікувати як рідкісну, оригінальну в історії вітчизняної фольклористики наукову працю, в якій всебічно й вичерпно, монографічно глибоко досліджено весільний обряд – з піснями, танцями, іграми тощо. Без перебільшення можна сказати, що це – видатна, унікальна пам'ятка українського фольклору.

Одним із найулюбленіших пісенних жанрів на Поділлі був і залишається жанр народної балади (про кохання, родинний побут, соціально-історична). Активному побутуванню балад сприяє їх глибока закоріненість у життя, реалістичність (часом із елементами фантастики, міфології), художня довершеність, музичне багатство, драматизм, в основі якого лежить, за висловом М.Драгоманова, "сумноефектна подія"[17]. Г.Танцюра записав понад сотню балад у Зятківцях, Жерденівці, Тишківці, Клебані та інших селах.

У збирацькому доробку фольклориста чимало соціально-побутових пісень-козацьких, чумацьких, рекрутських та солдатських, наймитських і заробітчанських, бурлацьких.

Найбільше пісень аналізованого циклу записано від колишніх солдат царської армії, їхніх дружин (удів), матерів, хлопців. Як видно з географії записів (десятки сіл Вінниччини, Київська, Хмельницька області), рекрутські та солдатські пісні збирача дуже цікавили, можливо, у зв'язку з написанням історії рідного села, в якій, як промінь сонця в краплині роси, відбилася історія українського народу.

Родинно-побутова поезія в унікальній колекції збирача (після весільних пісень) представлена найповніше.

Життя людське оповите серпанком вічних таємниць, серед яких однією з найзагадковіших і найчарівніших є таємниця кохання. Можливо, саме народні пісні найближчі до проникнення в сокровенні золоті поклади сердець. Мотиви кохання звучать у багатьох жанрах і циклах народної пісенності – веснянках, петрівчаних, купальських, весільних, козацьких, чумацьких, солдатських, жартівливих та ін. Любовна лірика – найбільший сюжетно-тематичний цикл родинно-побутової пісенності.

Доля дівчини, жінки, матері бентежила Г.Танцюру-гуманіста вже життя. Недарма ж бо він упорядкував кілька тематичних збірників про жінку, матір. 1930 р. в Харкові побачив світ збірник "Жіноча доля в народних піснях" (запис, передмова, упорядкування Г.Танцюри). Тут уміщено п'ятдесят народних перлин, зібраних переважно в Зятківцях: третю частину – від Явдохи Зуїхи, решту – від матері Тетяни Остапівни, тітки Марини, сестер, а також від П.Полиці, К.Жук, Я.Важейло, К.Рідковус, О.Лебідь, Ф.Лесь, І.Риманської та ін. Мета збірника, як відзначав упорядник у передмові, - зображення на народнопісенному матеріалі долі української жінки в умовах соціально-економічного поневолення.

З-поміж багатьох видів та жанрів фольклору, що активно побутують від давнини, виділяється пласт жартівливо-сатиричної пісенності. Особливо багато народних перлин жартівливого характеру серед пісень про кохання, веснянок, весільних, танцювальних. Збирач надавав великого значення гумору і сатирі, записав кілька сотень зразків народної сміхової культури.

Серед пісень літературного походження в запису Г.Танцюри знаходимо твори на слова І.Котляревського ("Віють вітри, віють буйні", "Видно шляшки полтавські"),

Т.Шевченка (“Реве та стогне Дніпр широкий”, “Така її доля...”, “Летить галка через балку”, “Нащо мені чорні брови?”), Є.Гребінки (“Ні, мамо, не можна нелюба любить”), Л.Глібова (“Стоїть гора високая”) та ін.

Збирацька спадщина Г.Танцюри перебуває в постійному полі зору науковців- упорядників тематичних збірників, дослідників фольклору. Так, записи Г.Танцюри прикрасили видання "Українські народні ліричні пісні" (1958), "Думи та історичні пісні" (1955), "З альбомів збирачів народних пісень", "Зацвіла калина" (1959), "Народ про Кармалюка" (1961), "Українські народні прислів'я та приказки" (1963), "Пісні кохання" (1986), "Жартівливі та сатиричні пісні" (1988) та ін.

Особливо великий внесок Г.Танцюри у видання зводу українського фольклору. Окрім "Пісень Явдохи Зуїхи", в інших томах серії "Українська народна творчість" опубліковано таку кількість записів: "Історичні пісні" - 18, "Колядки та щедрівки" - 5, "Загадки" -101, "Інструментальна музика" -14, "Танцювальні пісні" - 25, "Наймитські та заробітчанські пісні" - 7, "Рекрутські та солдатські пісні" - 19, "Чумацькі пісні" - 7, "Ігри та пісні" - 27, "Жартівливі пісні" - 10, "Пісні літературного походження" - 8, "Легенди та перекази" - 3, "Балади" - 37, "Дитячий фольклор" - 23 тощо.

Цінність записів Г.Танцюри вчені відзначали неодноразово. Серед численної кількості варіантів їх недарма досить часто упорядники збірників ставлять на перше місце. Це стосується, скажімо, пісні про Устима Кармалюка "За Сибіром сонце сходить", яка надрукована першою з-поміж двадцяти п'яти варіантів твору в збірнику [18].

Збирацьку діяльність Г.Танцюри вчені вважають за приклад багаторічного записування фольклору. Як відомо, ентузіаст був прихильником стаціонарного способу збирання, монографічного вивчення одного осередку, вичерпного запису репертуару одного носія. В своїй практиці Г.Танцюра широко використовував способи нагадування, підказування, асоціативний і контрастний. Зокрема, контрастний спосіб полягає в тому, щоб викликати в пам'яті носіїв пісню, протилежну за своїм змістом або настроєм до тієї, яку сам записувач підказував, нерідко наспівуючи, виконавцям. Отже, при цьому збирач не пасивно очікував, коли йому заспівають, а створював відповідну атмосферу, умови для виконання і запису того чи іншого твору. Ця обставина має важливе значення в методиці Г.Танцюри. Він заздалегідь готувався до запису, складав робочий план тематичного збирання скарбів. Скажімо, до теми "Мати в народних піснях" були визначені підтеми: а) мати - вдова з малими дітьми; б) мати допомагає дорослим дітям; в) дорослі діти шанують стару матір. Крім цього, складалися списки носіїв фольклору, до яких варто звернутися, і назв пісень, які їм слід проспівати для нагадування: "Десь там, у підвалинах народної нам 'яті, зберігаються цілі поклади, цілі нашарування усної творчості, що їх необхідно виявити, витягти нагору, розкрити і зафіксувати "[19] .

Г.Танцюра записував народні пісні під час виконання. Це мало ряд особливостей, на які вказував фольклорист. Насамперед треба було брати не слова і не мелодію відокремлено одне від одного, а відчути самий сенс, тон, ритмічність пісні, щоб зафіксувати такою, якою вона є в натурі, живе в народі. Не слід перебивати співаків. Під час запису треба звернути увагу на стильові особливості виконання пісні: співається вона низьким чи високим тоном, голосно чи тихо, швидко чи поволі, грудним голосом, на повний голос чи фальцетом.

Техніка запису в Г.Танцюри була така. Спочатку він прослуховував пісню, за другим разом записував текст, за третім - мелодію; для кожного рядка тексту відводив один нотний рядок; за камертоном визначав тональність, мелодію кілька разів програвав на скрипці, а вже тоді записував. Після цього ще раз перевіряв, уточнював записані текст і мелодію. Останнім етапом було виконання пісні самим збирачем згідно із власним записом; співаки-виконавці слухали й, де необхідно, вносили поправки. Таким чином досягалася точність і повнота записів. Г.Танцюра наголошував: "З пісні не можна викинути жодного слова, жодного складу, бо вони не будуть мати відповідних нот. Пісню треба записати так, як її витворив народ, інакше це не запис".[20]

Про запис танців Г.Танцюра згадував: "Стаєш за плечима в скрипаля і дивишся, де він на струні кладе палець, з якої ноти починає танок, і на легкий свист вивчаєш собі музику, а під час відпочинку музикантів перевіряєш її на вільну скрипку. Найпопулярніші серед сільських танців - польки. Простіші з них записуються тут-таки. Складніші ж танці, як от мазурки, венгерки,

вальси або танці, побудовані в терцію, вивчаєш по частинах, по партіях і обоє 'язково тут-таки перевіряєш їх на скрипці... Далі... я вибиваю в барабан, щоб добре засвоїти ритмічність танцю. Нарешті, останній етап вивчення танцю полягає в тому, що я сам іду в танець, щоб засвоїти, як треба танцювати під таку музику, щоб запам'ятати фігури, па і всі різноманітні прийоми танцюристів "[21] .

Значення фольклористичної діяльності Г.Танцюри виходить далеко за межі України. Його збирацька спадщина – оригінальний набуток, помітний внесок у скарбницю національної та світової культури. Багатогранну діяльність Г.Танцюри високо оцінили видатні діячі літератури і мистецтва П.Тичина, П.Козицький, Г.Верьовка, вчені В.Гусєв, Б.Путілов, В.Сидельников, О.Дей, І.Березовський, М.Гордійчук, В.Юзвенко, М.Яценко, Г.Нудьга та ін.

Таким чином, діяльність видатного українського збирача духовних скарбів Гната Трохимовича Танцюри засвідчила: сільський учитель високо піднісся над рівнем звичайного аматорства й сягнув вершин професійної майстерності в справі записування, осмислення й популяризації народної творчості.

Творці і носії фольклору Поділля, його збирачі та дослідники зробили дуже багато, залишивши нам безцінну спадщину, проклали широкий шлях, на який вийдуть нові шукачі кращих зразків усної народної творчості. Проте все ще залишаються малодослідженими деякі сторінки творчої спадщини Г.Т.Танцюри. Заслуговують на увагу принципи жанрової класифікації фольклору Гната Танцюри. Перспективними видаються проблеми ретельного осмислення необрядової народної пісні, ліричної та епічної поезії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дей О.І. Танцюра Гнат Трохимович // Українська радянська Енциклопедія. (У 12-ти т.) / Гол.ред. Бажан М.П. 2-е вид. – К., 1984. – Т. 1. – С. 137; Березовський І.П. Нотатки фольклориста // Радянська культура. – 1959. - 28 трав.; Островський Я. Песни родного села // Литературная газета. – 1962. - 7 авг.; Кінько А.М. В тісному зв'язку з життям народу // Народна творчість та етнографія. - 1958. - № 1. – С. 33-38; Нудьга Григорій. Те, що стало окрасою життя // Вітчизна. - 1959. - № 12. – С. 203-206; Чудний В.П. Ясного імені кобзар // Україна. - 1968. - № 20. – С. 12; Його ж: Славетний фольклорист // Культура і життя. – 1976. - 18 лип.; Палій П. Золота пасіка // Культура і життя. – 1981. - 14 черв.; Сінкевич Борис. Квіти нев'янучі // Комсомольське плем'я. – 1971. - 11 трав. – 13 лип.; Дмитренко М. К. Збирач народної мудрості // Україна. - 1981. - № 27. – С. 10; Його ж. Збирачі народних перлин // Знання. – К., – 1989. – С. 8-30 (розділ „Гнат Танцюра"); 2. Історія міст і сіл Української РСР: Вінницька область.-1972. - С. 212; Хавлюк П.И. Материалы к археологической карте бассейна р. Соб // Краткие сообщения Института археологии. – Вып. 6. – К., - 1956. – С. 18-21; Танцюра Г.Т. Зятківці: Історико-соціологічні нариси. – Т. 1-2 // Архів Інституту мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського Національної Академії наук України. – Ф. 31-2. - Спр. 64; Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии. – Камянец-Подольский, – 1893. - С. 172-173; Поместное землевладение в Подольской губернии / Сост. В.К.Гульдман. – Каменец-Подольский, – 1898. – С. 186-191; Революційні події 1905-1907 рр. на Поділлі: Зб. документів. – Вінниця. – 1956. – С. 10, 121-122; Лось Ф.Є., Михайлик О.Г. Класова боротьба в українському селі: 1907-1914. – К., – 1976. – С. 145; 3. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г.Танцюра. – К., 1972. – С. 769; 4. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 15; 5. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г.Танцюра. – К., 1972. – С. 771; 6. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 17; 7. Правдюк О.А. Українська музична фольклористика. – К., 1978. – С. 222; 8. Березовський І.П. Українська радянська фольклористика. – К., 1968. – С. 241; Проблемы современного народного творчества. – Л., 1964. – С. 206; Правдюк О.А. Українська музична фольклористика. – К., 1968. – С. 281; Мишанич С.В. Пісенна культура радянського села. – К., 1977. – С. 15; 9. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Г. Танцюра. – К., 1972. – С. 13; 10. Ющенко О. Хвилі пісенного моря // Народна творчість та етнографія. - 1968. - № 3. – С. 100; 11. Балабуха К. На чистих плесах // Народна творчість та етнографія. - 1970. - № 1. – С. 74; 12. Танцюра Гнат. Весілля в селі Зятківцях / Упоряд. Ред. М.К.Дмитренко, Л.О.Єфремова. – К., – 1998.; 13. Танцюра Г. Явдоха Зуїха . Біографічний нарис // Пісні Явдохи Зуїхи / У записі Танцюри Г. – К., 1968. – С. 757-777. 14. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958; 15. A guide for field workers in folklore by Kenneth S. Goldstein. – London, 1964; Іваницький А. Українська народна музична творчість. – К., 1990; 16. Весілля. У двох книгах. Упорядкування тестів М.Шубравської, нотного матеріалу – О.Правдюка. – К., – 1979; 17. Розвідки Михайла Драгоманова про українську народну словесність і письменство. – Т.1. – Львів, 1899. – С. 67; 18. Історичні пісні. – К., 1961. – С. 678-679; 19. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. – К., 1958. – С. 36; 20. Там само. – С. 20; 21. Там само. – С. 44; 22. Там само. – С. 36.

О.М.Кошель

ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА І ОСВІТА НА ПОДІЛЛІ